

Geweld in sociaal en historisch perspectief

Hans Rohlof

Voor de psychoanalyse kan men slechts grote bewondering hebben. Niet alleen heeft de stichter van deze stroming een groot aantal boeken en artikelen geproduceerd – in mijn boekenkast beslaat de Nederlandse uitgave van Freuds verzamelde werken, niet helemaal gelezen helaas, een hele plank. Maar ook de navolgers blijven publiceren en produceren, theorieën die over elkaar heen duikelen van robuustheid en schoonheid.

Het artikel van Wouter Gomperts is er een mooi voorbeeld van. Niet alleen brengt hij een fraaie theorie – over (comparti)mentaliseren – maar hij weet die ook nog te adstrueren aan een voorbeeld, en via dit voorbeeld aan vele andere voorbeelden.

Toch wringt daar ook de schoen. Gomperts gebruikt de uitgebreid beschreven casus van een man die toevallig ook vroeger marinier is geweest en die meerdere moorden achter elkaar pleegde als voorbeeld voor de psyche van Jan Soldaat. Deze soldaat wordt dan tentoongesteld als een persoon die geen gevoel heeft voor anderen, en gemakkelijk een vijandbeeld kan oproepen. In mijn ogen is dat een psychopaat, of in de DSM-classificatie een individu met een antisociale persoonlijkheid. Hij gebruikt wel een andere term, onvermogen om te mentaliseren, maar tussen de regels door lees ik over een persoon die binnen het B-cluster (van de acting out persoonlijkheden) valt. Het lijkt alsof de schrijver wat aarzelt om deze beladen terminologie te gebruiken. Ik vrees dat de personeelsafdelingen van onze krijgsmachtonderdelen niet zo blij zijn met deze vaststelling. Ze zouden nu kunnen roepen: “ik zoek u, psychopaat”, of “psychopaten aller landen, verenigt u in het leger”. In feite zijn soldaten natuurlijk helemaal geen psychopaten. Ze zijn juist personen die in hun opleiding leren heel gedoseerd met geweld om te gaan, en dat alleen te gebruiken indien het uiterst noodzakelijk is. Sterker nog: psychopaten worden afgekeurd voordat ze het leger ingaan: impulsieve, haatdragende personen zijn een veel te grote risicofactor. Alleen het feit al dat er zo weinig soldaten uit het leger komen, die moorden begaan, terwijl ze wel geleerd hebben geweld te gebruiken, betekent dat psychopathie bij soldaten minder voorkomt dan in de gewone maatschappij.

Geldt dit ook voor soldaten in burgeroorlogen, en voor terroristen? Soldaten in burgeroorlogen worden gerekruteerd uit de jonge bevolking van een etnische groep. Keuringen worden dan meestal overgeslagen, omdat er veel behoefte is aan jonge strijders. Ze worden niet uitgekozen op karakters, maar ook niet afgewezen. De kans dat er personen met ‘slechte karakters’ tussen zitten is dus wel aanwezig. In onze praktijk, op De Vonk, een centrum voor getraumatiseerde vluchtelingen, komen deze nauwe-

lijks voor. Het kan natuurlijk zijn dat onze vernauwde klinische blik die karakters over het hoofd ziet.

Voor terroristen, die in een ander perspectief ook wel eens vrijheidsstrijders worden genoemd, geldt dat ze een diepgaande politieke (soms religieus genoemde) overtuiging moeten hebben. Veel begrip voor mensen met een andere overtuiging bestaat bij hen niet. Wellicht komen zij nog het dichtst bij wat Wouter Gomperts gedementaliseerde mensen noemt. Maar ook over hun psychische gesteldheid is niet het laatste woord gezegd. Over terroristen wordt veel geschreven, maar ze zeer slecht psychologisch onderzocht zijn. Dit komt door een aantal factoren: terroristen zijn soms niet meer te onderzoeken, wanneer ze zelfmoordenaar waren, en de levenden laten zich niet onderzoeken, uit afkeer van Freud en de westerse psychologie, zoals Mohammed B.

Wat Gomperts slechts in een kleine bijzin schrijft over de sociale en historische ontstaansgeschiedenis van grote nationale en internationale geweldsuitbarstingen, is in mijn visie juist onontbeerlijk. Grote sociale spanningen tussen groepen mensen of tussen landen leiden tot geweldsuitbarstingen, en oorlogen. Deze spanningen kunnen te maken hebben met gebiedsuitbreidingen, overbevolking, economische ongelijkheid, of religieuze tegenstellingen. Het vijandbeeld is dus gebaseerd op werkelijke verschillen tussen groepen of tussen landen, maar wordt natuurlijk ook uitvergroet door machtshebbers, teneinde de oorlog te rechtvaardigen. In dit aspect is het ook weer goed om de laatste oorlogstoespraken van de heer G. Bush te bestuderen, die toch niet door iedereen betiteld wordt als een echte psychopaat. De instrumenten van de oorlog, de soldaten, zijn dan weer gerekruteerd uit jongelui, die gekozen hebben voor dit vak, uit sociale noodzaak: voor hun levensonderhoud of omdat ze als jongere door de familie naar voren zijn geschoven, en zelden uit lust naar geweld.

Daarnaast moeten we ook kijken naar de historische oorzaken van georganiseerd geweld. Oude historische vijandbeelden blijven lang in een bevolking hangen: dat zien we wel in Bosnië, in Armenië en op veel andere plaatsen in de wereld. Het lijkt alsof deze historisch gegroeide spanningen van tijd tot tijd moeten ontladen. Bijna zoals een aardbeving de spanning in de aarde doet ontladen. Natuurlijk zijn mensen verstandiger dan de aardkorst is, maar in grote bewegingen speelt het verstand blijkbaar geen rol meer, maar slechts de intuïtie.

Gomperts zal beweren dat deze zaken slechts bijzaak zijn, dat er bij wijze van spreken een bepaalde voorraad aan gedementaliseerde soldaten nodig is. Zijn theorie is aantrekkelijk, maar de bewijsvoering klopt niet.

Noot

Hans Rohlof is psychiater en hoofd afdeling ambulant, Centrum '45 – De Vonk, Noordwijkerhout. E-mail: rohlof@wxs.nl